

НЕЗАПІЗНІЛІ РОЗДУМИ НАД ДОСЛІДЖЕННЯМ ПРО НЕГАТИВНИЙ СТЕРЕОТИП УКРАЇНЦЯ В ПОЛЬСЬКІЙ ПІСЛЯВОЄННІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Трухан Мирослав. Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі / Мирослав Трухан. – Мюнхен-Львів: ВП «Троян», 1992. – 256 с.

Оце вже двадцять п'ять років тому у Львові вийшла офсетним друком дуже актуальна публікація відомого в Польщі та поза нею публіциста і науковця д-ра Мирослава Трухана, який проживав у Щеціні (Польща), а згодом у німецькому Мюнхені, де й припинилося його життя 2012 року. Автор – один із найкращих знавців і дослідників польсько-українських відносин, зібрав і перевірів сотні публікацій і фактів про Україну й українців, а відтак сконденсовано задокументував їхнє ставлення до наміченої в заголовку цієї публікації теми.

Книжка М. Трухана дуже актуальна в наші дні, коли панівна влада Польщі розпалює та підсилює антиукраїнські пристрасті польських шовіністів і старих мрійників з імперськими апетитами й амбіціями про поширення своєї держави “від можа до можа” коштом своїх сусідів. Це дуже недоброзичлива та небезпечна гра варшавських політиків. Тим паче, що Польща підтримувала Україну від часу відновлення незалежності нашої Батьківщини, а українці почали вважати поляків добрими й надійними сусідами. Тепер же, коли російський імперіялізм показав Україні свої загарбницькі ікла, сучасна Польща почала гострити і свої зуби проти Української Держави. Такий зворот у ставленні поляків до українців важко зрозуміти, бо він дуже шкідливий для обидвох народів під кожним оглядом. Одначе, коли б покоління українців вільної держави краще знало своє минуле та польсько-українські відносини, то сучасна польська українофобія не була б для них несподіванкою. Виявляється, що навіть деякі українські дипломати не розуміють суті справи, бо щойно у 70-річчя операції «Вісла» довідуються про цей злочин.

На мою думку, книжка М. Трухана повинна бути в кожній українській школі, а українські дипломати повинні її уважно прочитати. Вона допомогла б їм зрозуміти й вивчити політику Польщі супроти України та українців і зрозуміти причини та суть їхнього генетичного упередження до нас. Створений та виплеканий у Польщі негативний стереотип українця жевріє досі. Про те, як він творився, хто і як його творив, – детально й обґрунтовано дослідив і в цій книжці розповідає її автор.

Після розпаду Галицько-Волинської держави Польща опанувала ціле Правобережжя України. Польській шляхті потрібна була дешева робоча сила українського хлібороба. В очах шляхти це було “робоче бидло”, хлоп-хам, людиноподібна істота, в якій годі дошукуватися душі.

Селянсько-козацькі повстанці, які вирішили скинути ярмо закріпачення й стати вільними людьми, були для шляхти збунтованою черню, голотою, що не хоче шанувати суспільного ладу; слово “гайдамака” стало в польській мові синонімом грабіжника, а від кінця XIX ст. широко вживалося як презирлива назва українця. Згодом сповідуване росіянами та більшістю українців православ'я сприяло духовному закріпаченню, ставши для царської влади вихідним пунктом для успішного зросійщення.

У Західній Україні греко-католицьке духовенство не стало на перешкоді полонізації. З часом його представники перейняли польську мову й польські звичаї. При “батьківській вірі” залишилися неграмотний селянин і частина малограмотного міщанства. Їхні духовні потреби обмежувалися молитвою рідною мовою і рідною піснею. Летаргічний сон галичан перервала «Весна народів» 1848 року. Почалася запекла боротьба між “щирими українцями” – народовцями і “твердими русинами” – москвофілами, прихильниками орієнтації на Москву. Провідник національної демократії (ендеції) Роман Дмовський почав був писати про “вигодоване Австрією українство”. Відтоді слово “українець” набрало для польського вуха, звиклого до визначення “русин”, негативного звучання, ставши поняттям тотожним з українофобом, – пише М. Трухан.

Коли після Першої світової війни впали тюрми народів – Росія і Австрія, польсько-українська боротьба за Галичину розпалала національні пристрасті. Знову голосно залунало в Польщі ненависне слово «Українсу». З приєднанням західноукраїнських земель польська бульварна преса закликала до рішучої розправи з “гайдамаками”. Після упадку Польщі 1939 року поляки часто звинувачували українців у своїй поразці.

Під час Другої світової війни появились нові зненавиджені польською громадськістю поняття “бульбівець” і “бандерівець”. Згодом до інкримінованих українцям злочинів дійшла їхня причетність до придушення Варшавського повстання 1944 року. Автори-пасквілянти безкритично висловлюють своє недоброзичливе й зневажливе ставлення до українського народу, почуття своєї українофобії.

За даними з 1985 року, на пропозицію Міністерства оборони перевидати книжку Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем» польські книгарні зробили замовлення на один мільйон примірників. Полякам важко було погодитись із втратою східних українських земель, а згадка про “креси” та Львів залишилася в серцях поляків незагоєною ранною. У висліді польсько-української боротьби в роки німецької окупації по обидвох боках накопичилися жаль і гіркота, наросла ненависть. Польські автори свідомо згущеними фарбами малювали події воєнних років, бо знали, що українцям, яким після Другої світової війни довелося жити в Польщі з ярликом колабораціоністів і практично не могли боронитися, можна приписувати всякі здійснені й невчинені злочини. Польські видавництва

радо публікували твори про “креси” та “українських націоналістів” і перевидавали публікації міжвоєнного періоду на цю тему.

Без знання представленої в дослідженні М. Трухана літератури годі зрозуміти трагічну історію післявоєнного Закерзоння. Годі зрозуміти незавидну долю українців, які після операції «Вісла» опинилися на польському засланні під постійним тиском комуністичної влади та ще більшим тиском (антикомуністичної) громадськості. Без перебільшення можна сказати, що українці боялися більше своїх польських сусідів, ніж служби безпеки. За таких умов відбувалася масова полонізація молодого покоління заляканих і стероризованих українців.

Автор поставив перед собою завдання на підставі книжок польських авторів показати українському загалові, переважно необізаному з цією літературою, якими нас бачили і бачать поляки та яке враження викликає в них часто зненавиджене слово “українець”.

Польським авторам не йшлося про правду. Їм ішлося про те, щоб паплюжити добре ім'я своїх українських сусідів та їхні визвольні змагання. Ришард Тожецький, услід за радянськими істориками, Армію УНР назвав “військами українських націоналістів”, а діючих в Україні більшовицьких партизанів – “українськими партизанами”. Інші автори обов'язково нав'язують провідникам українського визвольного руху та чи не всім українцям всякі злочини та співпрацю з німцями. Найбільше різких слів сказано про Степана Бандеру. Незважаючи на те, що від липня 1941 р. до вересня 1944 р. він перебував у німецькому концтаборі, на сторінках «Енциклопедії Другої світової війни» читаємо таке обвинувачення: “Під час війни співпрацював з гітлерівською Німеччиною...” Для авторів пропаганди та наклепів не йдеться про факт, а про те, щоб можливо якнайбільше очорнити та дискредитувати українського провідника та українські визвольні зусилля в очах польського читача.

За прикладом радянської пропаганди, стало традицією польських авторів підкреслювати шовінізм українського греко-католицького духовенства, для якого справи релігії ніби мали другорядне значення, а ОУН користувалася надзвичайною підтримкою українського кліру. Москва палала ненавистю до УГКЦ, яку заборонила в окупованій Західній Україні, а Варшава мала з того свої користі, бо після війни депортувала українців Закерзоння до України, а після етнічної чистки 1947 р. привласнила собі українські святині та все церковне майно. Проти такого насильства не запротестував ані один польський католицький владики. Найбільшим осквернителем імени Митрополита Андрея Шептицького серед польських авторів був Едвард Прус. Він назвав Главу УГКЦ “русинським митрополитом польського походження”, а в іншому місці – “духовним провідником українських фашистів”. Слово “українець” не могло йому перейти через горло. Прус намагався довести, що вся діяльність Глави УГКЦ мала антипольський характер. Коли ж почалася підготовка до беатифікації Митрополита Андрея Шептицького, то навіть

примас Польщі кардинал Вишинський передав Папі Іванові XXIII свої застереження щодо особи А. Шептицького. Такий “християнський” жест польського примаса нагадав мені вивчений в польській школі віршик старопольського поета Червенського:

Ześ ty rusin katiuho niedoszły
Przeto jeśli dostać chcesz z nami do nieba,
To ci mięso ruskie z kości obić trzeba.

Про те, що Митрополит А. Шептицький закликав до припинення польсько-української боротьби в 1942-1944 роках і переховував чимало євреїв, врятувавши їх від смерти в німецьких газових камерах, для нікого не є таємницею. Одначе, про це польські автори не бажали написати. Найбільше нісенітниць і тверджень, що спричинили в польських мізках повний хаос думок і почуттів, зумовивши негативне ставлення до українців, з'явилося в книжках, що стосуються до Другої світової війни та в книжках про події на Закарзонні.

У творах польських авторів, на яких виховується польська молодь, не йшлося про об'єктивне наświetлення подій, а про те, щоб викликати українофобські емоції польських читачів. У розвідці про ОУН і УПА Веслав Шота твердить, що Степан Бандера був офіцером батальйону «Нахтігаль», а його друзі по перу твердили, що Роман Шухевич був командиром дивізії «Галичина». Саме такою “правдою” польські учні московських пропагандистів затруювали уми своїх читачів. До речі, автор Ю. Собєсяк неодноразово згадує, що він вже навесні 1943 року провадив розмови з представниками УГВР, яка тоді ще не існувала.

Окрім названих авторів публікацій про польсько-українську боротьбу, годиться назвати хоча б такі прізвища: З. Земболевський «Чота» (1964), тираж 160.000; В. Сулевський «Рись в акції» (1965), тираж 200.000; Р. Згурецький «Атака відбудеться опівночі» (1966), тираж 200.000; К. Славінський «Хрищата» (1966), тираж 250.000; З. Дамський «Люди вовчих стежок» (1969), тираж 210.000; В. Ярницький «В погоні за “Бурлакою»» (1969), 210.000; Т. Далецький «Бойовий курс Бєщади» (1971), тираж 240.000; К.І. Стажик «Проти смерти» (1972), тираж 210.000. Це ще не всі публікації на цю тему. Загальна кількість томів, кинутих на книжковий ринок, перевищує два мільйони. 1987 р. тиражем 50.000 примірників появилось 12-те з черги видання повісті Яна Герарда «Заграви в Бєщадах», причому загальний тираж усіх видань цієї книжки досяг півмільйона. Цю книжку рекомендують для молоді середніх шкіл як “обов'язкову” лектуру. Крім того, екранізацію твору не один раз показувало польське телебачення.

До речі, перевидавалися такі книжки, як «Щоденник “Мухи”» М. Куніцького, повість Р. Братного «Сніги пливуть», «Постріли під Тисною» С. Мислінського та інші. У цих творах віє ненавистю до українців. Авторі хотіли переконати польську громадськість, що відділи УПА були бандами. У 1980-х роках великим тиражем вийшли пасквільні тво-

ри плодового борзописця Е. Пруса; появилася книжка А. Бати «Бещади у вогні»; з'явилися антиукраїнські публікації інших авторів, які приписують воїнам УПА нечувані жорстокості, мовляв, це бандити, вовки, різуні та вбивці.

Внутрішня потреба «відсвіжити приспаний» у свідомості поляків «український комплекс» наказувала окремим авторам дбати про те, щоб і надалі образ злого українця не зникав зі сторінок польської літератури. Саме тому чимало белетристів продовжувало писати про бандитський характер українського підпілля й нібито запопадливе вислужування перед гітлерівцями. Польських шовіністів дуже драгувала ідея самостійної України. М. Трухан відзначає, що поляки, які часто закидали українцям політичну неграмотність, самі виявили жалюгідну короткозорість, повіривши в те, що своїм планом «Burza» примусять СРСР визнати старі кордони Польщі і зможуть установити польську адміністрацію в Галичині й Волині.

Годиться відзначити, що між польськими авторами були й такі, що пробували об'єктивно глянути на проблематику польсько-українських взаємин (Є. Єнджеєвич, М. Русінко, А. Кусьєвич, З. Вуйцік, В. Серчик, Я. Козік), але їхні твори не перевищували кількох тисяч примірників. Знавець проблематики національних меншостей у Польщі Єжи Томашевський був першим істориком, який мав відвагу публічно заявити, що жорстокості останньої війни обтяжували сумління всіх воюючих сторін, між ними й поляків. Даючи інтерв'ю познанському місячникові «Nurt» (ч. 5, 1984), заявив: «Отож, на кресах Армія Крайова (АК) вирізувала українців – жінок, дітей і старців. І тут уже не можна говорити, що це була самооборона».

Вирішальну роль у закріпленні в польських умах негативного образу українця відіграла польська післявоєнна література, як правило, представляючи взаємини між обома народами в біло-червоній тональності за однойменним до нудоти сценарієм: Богу духа винні поляки змушені боронитися від агресивних озброєних українців. «Злий українець» став невід'ємною складовою частиною польських творів про Західну Україну.

Автори названих публікацій – це переважно особи, які походять з українських етнічних земель, а свого часу мусили їх покинути. Улюбленим твором їхніх дітей і внуків є епопея Сенкевича «Вогнем і мечем». Ці люди неспроможні безпристрасно оцінити історію взаємин між обома народами й від них годі очікувати безтенденційних творів. Вони твердо переконані в тому, що винуватцем найбільших польських нещасть є українці. Українці ж бо, мовляв, поставили полякам ультимативну вимогу «за Буг і Сян», вогнем і залізом нищили тих, хто ігнорував цю вимогу з метою зліквідувати сліди польського панування на території Волині та Галичини.

До речі, були спроби українців налагодити польсько-український діалог, але польська сторона, зловживаючи поняттям націоналізму, українські визвольні рухи від Виговського до Чупринки-Шухевича називала націоналістичними, а противникові цього погляду легко було наклеїти небезпечний в комуністичній системі ярлик націоналіста. На думку М. Трухана, закріпився лицемірний погляд, за яким поляк, що бореться за незалежність Польщі, вважається патріотом, а українець, який бореться за незалежність України – націоналістом. З відновленням незалежності Української Держави, справа практичної співпраці між Польщею та Україною стала на правильний шлях добросусідства, але в останніх роках наші західні сусіди виявляють старі претензії до українців і відновлюють нездорові недобросусідські тенденції.

Стереотип злого українця має в Польщі свою довгу історію, а переказувана з покоління в покоління генетична упередженість поляків до українців, посилена власним, не завжди позитивним досвідом, донесла його до наших днів.

М. Трухан об'єктивно описав у своїй книжці ставлення поляків до українців. Наростання антиукраїнської істерії тепер має "логічне" завершення. 1 лютого 2018 року польський Сейм прийняв скандальний закон про Інститут національної пам'яті Польщі, у якому передбачено кримінальну відповідальність за заперечення так званих "злочинів українських націоналістів" проти поляків. Сенат його підтримав без змін, на другий день його підписав Президент Дуда, хоч перед цим нещодавно у Харкові на зустрічі з українським Президентом лицемірно заявляв, що треба налагоджувати стосунки між двома сусідніми народами. Отож добросусідські відносини між двома народами поставлені під великий сумнів...

Завершуючи, відзначимо, що без знання представленої в цьому огляді літератури годі зрозуміти трагічну історію Закерзоння після 1945 року. Наукове дослідження Мирослава Трухана повинен прочитати кожен, хто цікавиться польсько-українськими справами, бо воно відкриє йому очі на багато наявних проблем, допоможе зрозуміти суть справи та дасть відповідь на чимало спірних питань. Книжку збагачує список скорочень, примітки, бібліографія, покажчик імен тощо. Публікація вийшла тиражем 3000 примірників.

Микола Дупляк, (США)